

КАТЕГОРІЯ СТАБІЛЬНІСТЬ В ПРАВІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ NOTION OF STABILITY IN LAW: THEORETICAL ASPECTS

Зусва В.О.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Стаття присвячена вивченню сутності та змісту поняття стабільність крізь призму правового життя суспільства. Проаналізовано підходи різних вчених щодо визначення поняття «стабільність» та інших суміжних категорій. Дослідницьку увагу автора зосереджено також на розкритті співвідношення понять «стабільність» та «нестабільність» та визначення на цій основі критеріїв стабільності правового життя.

Ключові слова: стабільність, нестабільність, правове життя, правопорядок, стабільність правового життя.

Статья посвящена раскрытию сущности и содержания понятия стабильность через призму правовой жизни общества. Проанализированы подходы разных учёных к определению понятия «стабильность» и других смежных с ним категорий. Исследовательское внимание автора сосредоточено также и на раскрытии соотношения данного понятия с другими и определения на этой основе критериев стабильности правовой жизни.

Ключевые слова: стабильность, нестабильность, правовая жизнь, правопорядок, стабильность правовой жизни.

This article is dedicated to the study of the nature and meaning of stability notion in the light of legal life of society. There are analyzed views of various scholars on the definition of «stability» and other related notions. Research attention is also focused on disclosure interrelations of this notion with others and on determination on these basis criteria of stability legal life.

Key words: stability, instability, legal life, legal order, stability legal life.

Постановка проблеми. Зміни останніх років, нестабільність політичної та правової системи сучасної України обумовлюють необхідність наукового осмислення категорії «стабільність» як у відповідному теоретичному контексті, так і в умовах тих політико-правових реалій, що мають місце в суспільному житті сучасної України. Значимість даної проблематики для сучасної юриспруденції очевидна оскільки стабільність правових явищ розглядається як позитивна та бажана їх властивість та якість, якої необхідно прагнути в процесі розвитку демократичної держави та громадянського суспільства.

Майже завжди існує певна суспільна потреба в стабільності, в тому числі і в сталості правового життя, яка особливо гостро усвідомлюється в кризові періоди в умовах різного роду соціальних, економічних, політичних та інших катаклізмів.

Стан дослідження. На сьогоднішній день в рамках вітчизняної правової наукової думки сформувалися певні уявлення про феномен стабільності та стосовно окремих елементів досліджуваного об'єкта. Зокрема, у вітчизняній юридичній літературі Д. А. Монастирським розроблено наукову концепцію стабільності закону. Але в цілому проблеми стабільності в правовій сфері суспільного життя є одними з найменш розроблених.

У зв'язку з зазначеним важливою теоретичною проблемою представляється розуміння критеріїв стабільності правового життя, а також сукупності факторів, що обумовлюють цю якість. Саме тому метою статті є подальше вивчення поняття «стабільність», сукупності факторів, що його обумовлюють та інших пов'язаних з ним категорій.

Вклад основного матеріалу. Поняття «стабільності» досить тривалий час еволюціонувало в інших науках, зокрема в природничих. Найбільшого розвитку зазначене поняття отримало в соціологічних та політичних науках.

В політичній думці стабільність одвічно трактувалася як усталеність, стан рівноваги, сталість, непохитність. Але зі зміною методологічної бази (наприклад, у зв'язку з появою нових напрямків досліджень у природних науках, таких як синергетика), а також в ході парадигмальних змін соціальних систем термін «стабільність» поступово набув іншого змісту. В сучасній науковій літературі «стабільність» означає динаміку змін та неминучість перемін, але за достатньо високого ступеню їхньої впорядкованості.

Якщо звернутися до політичних наук то в авторитетних виданнях можна зустріти таке визначення політичної стабільності: «стан політичної системи суспільства, систему зв'язків між різними політичними суб'єктами, для яких характерні певна стійкість, єдність і цілісність, здатність до ефективності й конструктивності» [1, с. 338]. Виходячи з зазначеного авторами, якість політичної стабільності виступають ефективність влади та її послідовність, визначеність порядку і умов прийняття та реалізації рішень, легітимність системи та її здатність адекватно реагувати на зовнішні зміни і ступінь застосування сили, насилля з боку репресивного апарату держави. Політична стабільність означає здатність до змін і в той же час процес формування і підтримки впевненості в оптимальності та ефективності існуючого політичного режиму, найбільш адекватного цінностям і традиціям того чи іншого суспільства. Вона проявляється у відсутності конституційних криз, насилля тощо. Одним із стабілізуючих чинників є наявність соціальних каналів для запобігання протесту, легалізації конфлікту, своєчасної інституціалізації соціально-економічних змін. Виділяють такі види політичної стабільності: внутрішньополітична, регіональна, міжнародно-політична, які забезпечуються у першу чергу через легітимацію влади, а також засобами насилля та примусу [1, с. 338]. Внутрішньополітична стабільність виступає як автономна та мобілізаційна. Перша забезпечується з допомогою легітимної політичної влади, друга існує за допомогою єднання суспільства проти ворога або системою примусу в умовах тоталітарного та авторитарного режимів. Таким чином, визначається, що автономна політична стабільність являє собою гармонію інтересів, у мобілізаційній враховується насамперед інтерес держави [1, с. 338].

У сучасних умовах відкритими суспільствами вироблений динамічний тип політичної стабільності, який забезпечується його здатністю до зовнішніх і внутрішніх трансформацій, органічного включення в демократичні процеси механізмів не лише відвернення конфліктів, а й їх використання для вдосконалення і стабілізації соціально-політичної системи [1, с. 338].

Таким чином, простежуючи еволюцію терміну «стабільність» в політології, можна дати йому сучасне формулювання: стабільність ЄС це опис динамічного стану

складної системи з певним внутрішнім ладом. У зв'язку з цим, також доречно звернути увагу на визначення суспільної стабільності запропоноване С. В. Івлєвим, який вважає, що суспільна стабільність є динамічною рівновагою між системоутворюючими та системозмінюючими процесами, між елементами самої системи, яка характеризується певною цілісністю і здатністю ефективно реалізовувати функції, покладені на систему [2, с. 40].

Слід зазначити, що взагалі термін «стабільність» являє собою форму мислення, що віддзеркалює певне визначене ставлення до правових явищ шляхом певного тверджувального висловлювання. Саме тому, багато авторів, що вживають цей термін не вважають за необхідне його конкретизувати, що є помилковим, оскільки не існує загально визнаного розуміння цього поняття. Безумовно, що використання поняття стабільність якоюсь мірою обмежується рамками, визначеними ментальними та культурними традиціями певного народу. Досить часто використання терміну «стабільність» визначається будь-яким контекстом: в одному випадку як синонім слова «незмінність», в іншому як «динамічна стабільність», в третьому, навіть, може бути представлений як загальний принцип права.

Російські вчені, зокрема О. П. Сауляк, звертаючись до проблеми стабільності правопорядку, зазначає, що вона має два аспекти. Перший з них передбачає, що «в процесі суспільного розвитку буде забезпечена можливість відтворення позитивних форм соціальної взаємодії, включаючи реалізацію суб'єктивних прав і належного виконання юридичних обов'язків усіма суб'єктами права, поставлений надійний заслін поширенню негативних тенденцій, що загрожують безпеці існування соціуму. Стабільність правопорядку багато в чому залежить від дисипативних можливостей соціальної системи (державно-організованого суспільства), які визначають її здатність чинити опір і протистояти впливу негативних тенденцій, розсіюючи чуже або поглинаючи його в компоненти власного змісту шляхом переструктурування» [3, с. 177].

Другий аспект стабільності правопорядку, на думку вченого, «припускає стійкість юридичних норм і основних напрямків правової політики держави», які надають суб'єктам права упевненість в стабільності існуючих правил гри [3, с. 177].

В. В. Сорокін в якості критеріїв стабільності правової системи пропонує розглядати, зокрема, узгодженість (цілісність), повноту і завершеність її структури, правопорядок і законність, ефективність, легітимність, здатність до відтворення стосунків однорідного типологічного характеру, довгостроковість існування [4, с. 72]. Однобічним (вузьким) слід вважати позицію вчених, які розглядають стабільність як суто негативну характеристику права, з якою не можна погодитися. Взагалі, стабільність складно поляризувати та визначати її позитивність чи негативність. Вона є синтезом позитивних та негативних сторін.

Вищенаведені положення є досить цікавими і, безумовно, заслуговують на увагу фахівців, але разом з тим очевидною є проблематичність їх універсалізації, поширення на більш широкий клас явищ, систем більш складної організації.

Досить цікавим представляється вивчення категорії «стабільність» в рамках концепції «правового життя», як це пропонує дослідник К. В. Шундикув [5, с. 62]. Основні положення цієї концепції розуміють правове життя як особливу форму соціального життя, що включає в себе комплекс всіх юридичних явищ, як позитивного, так і негативного плану, що виражається переважно в правових актах і правовідносинах та характеризує специфіку та рівень правового розвитку суспільства, ставлення суб'єктів до права і ступінь задоволення їх інтересів [6; 7]. На думку українського дослідника О. В. Куціпак, правове життя найширше юридичне поняття, що охоплює всі без виключення правові явища, навіть ті, які опосередковано пов'язані

з правом або мають до нього відношення. Правове життя є тією категорією, яка сприяє комплексному аналізу і віддзеркаленню всієї юридичної дійсності [8, с. 65-66].

Цілком очевидно, що правове життя є досить складною системою соціальної практики і не завжди є суто правовим явищем, оскільки вміщує в собі різноманітні суспільні відносини. Зазначене свідчить про те, що не слід ідентифікувати правове життя з такими категоріями, як стабільність права, правова система або правопорядок.

Навряд чи можна прийняти в якості критеріїв стабільності правового життя суспільства і такі показники, як стійкість юридичних норм і основних напрямків правової політики держави, узгодженість, завершеність структури, ефективність і легітимність правової системи, правопорядок і законність. Скоріше, їх слід розглядати як чинники або передумови, які створюють потенційні можливості для збереження стабільності правового життя.

При формуванні наукової концепції стабільності правового життя перш за все необхідно орієнтуватися на загальнонаукові уявлення про суть порядку в системі. Її можна визначити як збереження сформованої структури відносин (або принаймні їх значної частини) протягом більш-менш тривалого періоду часу. Тут доречно використати таке поняття як стійкість, що в інших науках характеризує здатність певної системи повертатися у вихідне становище після впливу факторів, що виводять її зі стану рівноваги. Виходячи з цього, стабільність являє собою здатність системи зберігати свою структуру та функціональні властивості після впливу зовнішніх факторів.

Отже, бачимо, що поняття стабільності (стійкості) розкриває одну з найбільш важливих характеристик складної системи, що розвивається. Зазначена властивість означає збереження в структурі системи протягом більш-менш тривалого часового періоду певної стійкої частини композиції, що утворює своєрідне ядро, індиферентне відносно впливу як з боку внутрішньосистемних, так і з боку зовнішніх факторів.

У сучасній науці стабільність відкритих систем розглядається як відносна або динамічна стабільність. Абсолютна стійкість це свого роду безвихідь, оскільки не містить джерел розвитку. Будь-яка система припускає певне співвідношення стійкості і нестійкості, яке дозволяє їй жити, бути відкритою для світу, для обміну енергією та інформацією.

Таким чином, говорячи про стабільність правового життя, ми маємо характеризувати її як стабільність динамічну, яка передбачає лише деяку певну величину її незмінності, міру її збереження. Крім того, у відкритих системах, що вже досягли відносної стабільності, можна говорити про певні відхилення, які не призводять до кардинальної трансформації структури системи.

Виходячи з зазначеного, слід також звернути увагу на характеристику, що протилежна стабільності – нестабільність. Як вже було зазначено, стабільність є синтезом позитивних та негативних сторін. Слід зазначити, що категорії «стабільність» та «нестабільність» не можуть бути пов'язані будь-якою теоретичною схемою їх співвідношення. По-перше, як бачимо, нестабільність сьогодні є ознакою будь-якої системи правового життя. По-друге, на думку К. В. Шундикува, тенденція до посилення дестабілізації властива як системам, де рівень правового порядку відносно високий, так і системам де існують переважно антиправові форми практики. І ті й інші здатні змінюватися і часом вельми кардинально під впливом тих чи інших дестабілізуючих факторів [5, с. 63]. Сама практика спростовує помилковість такого підходу і наводить нам масу прикладів того, як суспільства, де вже досягнуто відносно високого рівня правопорядку, піддаються кардинальним трансформаціям, в тому числі і в частині організації їх правових систем. Яскравим прикладом можуть служити правові системи колишніх соціалістичних держав.

Взагалі, проблеми нестабільності, дезорганізації недостатньо досліджені в правовій науці. На сьогодні сформована в юридичній науці думка тяжіє до розуміння права, правової системи суспільства, процесу правового регулювання, правового порядку як досить упорядкованих системних утворень, в структурі яких можна виділити стійкі стабільні елементи. Відхилення від норми пов'язуються, як правило, з тими чи іншими дефектами в організації названих систем, різного роду структурними і функціональними проблемами, які необхідно долати з метою підвищення ефективності правового регулювання, ступеня правопорядку в суспільстві і т.п. В якості подібних дефектів юристи розглядають, зокрема, прогалини і колізії в системі права, правовий нігілізм і низьку правову культуру.

Концепція правового життя дозволяє розглянути цю проблему в іншому методологічному ключі і показати, що природа, форми прояву і механізми «нестабільності» в галузі правового регулювання є набагато більш різноманітними. К. В. Шундигов вважає, що нестабільність правового життя може мати різні форми прояву. Однією з них є постійно триваючий процес «просторової» динаміки правових зв'язків і відносин, їх перманентний розподіл і перерозподіл між різними суб'єктами. Нестабільність у правовому житті суспільства цілком припустимо охарактеризувати як свого роду антипод стабільності порядку. Якщо стабільність в цій системі можна представити як відносну сталість масиву відносин протягом певного часу, то під нестабільністю, очевидно, слід розуміти відносну динаміку, мінливість тієї чи іншої групи відносин.

Нестабільний характер правового життя суспільства об'єктивно зумовлений її системними властивостями, серед яких найбільш значущим є відкритий характер системи. Правове життя як умовно виділений сегмент більш складної і масштабної системи соціального життя випробовує на собі постійний вплив останньої і, в свою чергу, впливає на це «зовнішнє середовище». Такі зв'язки носять головним чином інформаційний характер. Потоки інфор-

мації циркулюють між названими системами, викликаючи в них ентропійні ефекти, наростання різного роду протиріч.

Таке розуміння нестабільності правового життя призводить до ряду додаткових висновків. Перш за все варто підкреслити органічну єдність стабільності і нестабільності як двох протилежних характеристик, іманентно властивих відносинам правового життя. Протилежні тенденції розвитку системи – стабілізації та дестабілізації – взаємно врівноважують одна одну, і жодна з них не охоплює всю систему цілком.

Як справедливо зазначає в цьому зв'язку О. П. Сауляк, взаємодія в рамках правового порядку стабілізуючих і дестабілізуючих чинників об'єктивно зумовлена, оскільки «в реальності правопорядок і хаос, стійкість і нестабільність, згода та конфлікт, повторювані закономірності та випадкові відхилення від них» живуть та існують «в одній системі методологічних координат. Стан правопорядку визначається всією сукупністю дій, поведінкових актів як правомірного, так і протиправного характеру. Реальна модель правопорядку повинна включати і те, що відповідає закону, і те, що не узгоджується з ним [3].

Висновки. Враховуючи все вищевикладене, слід зазначити, що поняття стабільності є динамічною характеристикою складної системи, яка означає збереження в її структурі протягом певного часового періоду стійкої частини композиції, що утворює своєрідне ядро, індиферентне відносно впливу як з боку внутрішньосистемних, так і з боку зовнішніх факторів. Стабільність і нестабільність як дві протилежні характеристики іманентно властиві відносинам правового життя і як дві протилежні тенденції розвитку системи взаємно врівноважують одна одну, і жодна з них не охоплює всю систему цілком.

Досить цікавою і такою, що заслуговує подальшої наукової розробки є проблема перехідних станів у розвитку системи правового життя, які характеризуються взаємними перетіканнями сформованого порядку відносин через нестабільні стани в інші форми впорядкованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шаповаленко М. В. Стабільність політична / М. В. Шаповаленко // Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – К. : Генеза, 2004. – 736 с. – С. 631–632.
2. Ивлев С. В. Общественная стабильность и политические условия ее достижения : дис. канд. полит. наук : 23.00.02. – Кемерово, 1999. – С. 40.
3. Сауляк О. П. Парадигма правопорядка: современное прочтение // Правоведение. – 2006. – № 3. – С. 177.
4. Сорокин В. В. Концепция эволюционного преобразования правовых систем в переходный период. – Барнаул, 2002. – С. 65–113.
5. Шундигов К. В. Правовая жизнь общества: понятие и феномен // Правовая система России: реалии и проблемы модернизации: сборник научных статей. – СПб. : Изд-во СЗИ РАНХиГС, 2012. – С. 61–73.
6. Малько А. В. Категория «правовая жизнь»: проблемы становления // Гос-во и право. 2001. – № 5. – С. 5–6.
7. Михайлов А. Е. Правовая жизнь современной России: проблемы теории и практики : автореф. дис ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2004. – С. 13.
8. Куціпак О. В. Правове життя як самостійна юридична категорія / О. В. Куціпак // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 64–72.